

Tereza Stöckelová – Yasar Abu Ghosh (eds.): *Etnografie. Improvizace v teorii a terénní praxi*

Sociologické nakladatelství (SLON), Praha 2013, 250 s.

Sborník textů věnovaných problematice etnografie, za nímž stojí kolektiv autorů spjatých s Katedrou obecné antropologie na pražské Fakultě humanitních studií UK, stojí za pozornost nejen proto, že nabízí reflexi etnografické praxe ze strany těch, kteří mají s etnografií bezprostřední zkušenost, ale také proto, že se jedná o jeden z prvních ucelených publikačních výstupů těch zástupců daného pracoviště, kteří se vymezují jako *sociální antropologové* (pracoviště profilující se jako *obecná antropologie* má totiž poměrně široký záběr). Na rozdíl od podobně zaměřených v nedávné době publikovaných prací však tato publikace neusiluje ani o učebnicové zachycení „slasti a strasti“ terénního výzkumu v sociální antropologii (srov. např. Martin Soukup: *Terénní výzkum v sociální a kulturní antropologii*. Karolinum, Praha 2014), ani nenavazuje na etnologicko-etnografickou linii bádání, která byla české sociální vědě vlastní po dlouhá desetiletí (Roman Doušek a kol.: *Úvod do etnologického výzkumu*. Masarykova univerzita, Brno 2014).

Ambicí editorů tohoto sborníku bylo něco jiného: do středu zájmu kladou etnografii, či (v jejich dikci) *etnografování* – jako proces, tedy praktikování etnografie. Jednotlivé texty pak svorně deklarují etnografickou reflexivitu, ať už je vztažena na pobyt v terénu, psaní, vytváření dat či přehodnocení skutečného výzkumu. Texty otevírají zajímavá a důležitá témata

související s terénním výzkumem: řeší například mocenské vztahy ve výzkumu, pocity trapnosti a nepatřičnosti provázející proces etnografie či otázku (auto)cenzury uplatňované při vytváření etnografií. Řada těchto témat přitom v českém kontextu mnohdy ještě originálním způsobem zpracována nebyla. V tomto ohledu jsou však texty zahrnuté ve sborníku velmi nevyvážené, což je patrně zapříčiněno mimo jiné tím, že se jedná o texty studentů doktorského studia (sami editoři vlastními texty nepřispěli).

Klíčovému pojmu – *etnografie* – editoři i autoři textů rozumějí v podstatě jako synonymu pro terénní výzkum, tedy ve smyslu obvyklém v anglosaské sociální/kulturní antropologii. Na to mají jistě právo, ovšem slušelo by se přinejmenším naznačit, v jakých souřadnicích byl a je tento pojem používán v tuzemském kontextu. Existují zde přeci významné tradice (v nichž byli sami editoři vychováni), s nimiž by bylo vhodné se nějakým způsobem vypořádat, byť by to mělo být kriticky či negativně. Podobně je pak úvod obou editorů prost jakýchkoli odkazů na novodobou českou produkci, jako by se české antropologické (etnologické/kulturologické – netrváme přeci na „disciplinární příslušnosti“) vody v tomto ohledu v posledních desetiletích ani nepohnuly. Třebaže někdy takový dojem při četbě této knihy máme, skutečně tomu není tak, že by se antropologické terénní výzkumy v českých zemích začaly dělat až v posledních pěti letech. Snad jediným nepřímým odkazem k českému kontextu je tvrzení, že se zde se hojně využívá pojem „stacionární terénní výzkum“ (str. 8), což je navíc teze velmi sporná (která navíc není podložena žádným odkazem).

Tematicky jsou jednotlivé příspěvky poměrně široce rozkročeny: od výzkumu thajského horského společenství Akha (T. Ryška), přes sledování svědectví konvertovaných křesťanů v romské komunitě v Mexiku (Š. Ripka) až například po analýzu pocitů nepatříčnosti a neohrabanosti při výzkumu v luxusní restauraci (I. Hajdáková). Zcela specifickým žánrem je pak příspěvek Lucie Žekové „Mluvit o Alici aneb ukázkový příklad bomorfizace“. Není mi sice úplně jasné, proč by měl být prozkoumáván „metodologický antropocentrismus sociální antropologie“ (úvod, str. 22, kurziva L. J. B.), respektive co je na něm v nepořádku, ovšem text samotný je velmi dobře napsaným, originálním textuálním útvarem. Další svěží perspektivu přináší například Bob Kuřík, který ve svém příspěvku pokládá velmi aktuální otázky související s geopolitickými nerovnostmi v terénu, které jsou pro nás (české antropology) dvojnásobně zajímavé, protože se často dostáváme do jakési intermediární pozice, v níž máme na jedné straně zkušenost obyvatel malé, (relativně) chudé (východo/středoevropské země a na straně druhé zakoušíme postavení představitelů bohatého světa jakožto výzkumníci na světovém „východě“ či „jihu“. Kuřík tuto zkušenost popisuje trojčlenkou „antropolog z východu – aktivisté ze západu – indiáni z jihu“. Podobně jako v textu Jaroslava Klepala, se jeho pozornost obrací také k roli „internacionálů“ – zahraničních pozorovatelů, novinářů, aktivistů, pracovníků humanitárních organizací či studentů pocházejících z bohatých západních zemí, kteří bez znalosti jazyka a ve velmi krátké době pořádají „hony“ na místní obyvatelstvo. Autoři se tak podařilo „vyhmátnout“ zajímavé

fenomény, jejichž analýza by mohla představovat (naše, středoevropské) obohacení pro západní antropologii. V této souvislosti je třeba poznamenat, že je vlastně škoda, že text je publikován v češtině.

Problematictější je příspěvek Tomáše Ryšky, zabývající se skupinou Akha z horských oblastí Thajska a Laosu, v němž autor slibuje ukázat, jak vztahy s informátory ovlivnily jeho výzkum. V textu se však o studovaném terénu nedozvíme prakticky nic. Člověk má dokonce při jeho četbě intenzivní pocit, že autor vlastně tomu, co se kolem něj děje, moc nerozumí. A pokud rozumí, zapomněl nám to říci. Jaký byl například charakter zmiňovaných „dětských domovů“ pro akhaské děti? Byly to skutečně „dětské domovy“, nebo se jednalo o určitý druh internátní školy? Jak se tam děti dostaly? Co na to říkali jejich rodiče? Proč autor poskytl citlivá data svých informátorů (od nichž se předtím nechal hostit) médiím? Proč dával svá data organizaci, s níž se předtím jasně nedohodl na jejich použití? Proč data o kriminální činnosti neskončila u příslušných orgánů? (nebo ano, jen nám to zapomněl říci?) Otázky, jaké je místo etnografa v těchto situacích, kde jsou hranice, za které by neměl jít, či jak se zachovat ve sporných bodech, (si) přitom autor vlastně neklade. Nepodrobuje kritické analýze ani hranici mezi antropologií a aktivismem, což by na základě svých zkušeností jistě mohl. V závěrečné části textu pak autor hledá „habituální podobnosti“ mezi akhaskými dětmi z horských oblastí Thajska a Laosu a „Husákovými dětmi“ v tehdejší Československu (a tedy sebou samým). Se vším respektem k Pierru Bourdieuovi (který je v textech skloňován na tisíc způsobů) a jeho konceptu „zúčastněné objektivace“,

v této podobě už je to nepřijatelné. Možná by se autor mohl zamyslet nad tím, jestli by náhodou nenalezl „habituální podobnosti“ také mezi sebou samým a křesťanskými misionáři (další skupinou svých informátorů). Ve vztahu mezi ním a akhaskými dětmi by se zase jistě našla ona jinde zdůrazňovaná mocenská asymetrie. Sebejistá morální nadřazenost, v textu tak patrná, by přitom měla být tím prvním, na co by měla být uplatněna ona tolik vzývaná reflexivita. Tak tomu ovšem není.

Další komentář si zaslouží jazyk a práce s literaturou. Protože jazyk je nástrojem etnografie (či, chcete-li, *etnografování*) nejen jako prostředek komunikace, ale také jako nástroj vytváření a analýzy dat, je třeba mu věnovat zvýšenou pozornost. V tomto ohledu jsou zahrnuté texty dost nevyrovnané: od precizně napsaných textů, které by bylo možné označit jako literární experiment (L. Žeková), přes dobře napsané příspěvky (Kuřík, Hajdáková, Klepal), až po texty plné anglicismů a stylistické neobratnosti (Ryška). Autoři ve svých textech nepřechylují cizojazyčná ženská příjmení, což je rozhodnutí, kterému rozumím, je ovšem třeba říci, že na mnoha místech působí rušivě to, že zatímco (domácí i cizí) mužská jména a příjmení jsou v textu v souladu s logikou češtiny standardně skloňována, ženská příjmení nikoli (není to diskriminace?). Poměrně sympatické je také rozhodnutí některých příspěvatelů (I. Hajdáková) používat v textu jako obecně platný výhradně termín „antropoložka“. To sice mnohdy také působí rušivě a čtenáře do určité míry znepokojuje, zároveň to však připomíná fakt, že na stejné rovině obecnosti používané slovo „antropolog“ zpravidla přecházíme bez povšimnutí. Byl-li to autorčin záměr, pak se podařil.

Pozornost si zaslouží také fakt, že někteří autoři v textech odkazují na práce významných badatelů (typicky Clifford Geertz, Erving Goffman, ale také např. Michael Stewart) publikované v původních jazycích, a ve stejné podobě se odkazy na tyto texty nacházejí také v seznamu použité literatury. Na tom, že se někdo rozhodne používat originální verze klasických děl, jistě není nic špatného. Bývá však dobrým zvykem v seznamu použité literatury čtenáře přinejmenším informovat o tom, že daná publikace existuje také v českém překladu. Zároveň se nelze ubránit dojmu, že v některých případech se nejedná o záměr, ale příčinou je to, že autor/ka o existenci českého překladu citovaného textu prostě neví. Podobně pak považují za nevhodné poměrně často používané sekundární odkazy: to, co je možná přijatelné v diplomových pracích, by se v publikovaných statích objevovat prostě nemělo. Autoři jednotlivých textů vycházejí ze stejného teoreticko-metodologického zázemí (což vzhledem k situovanosti na stejném pracovišti nepřekvapí), vzájemné odkazy mezi jednotlivými ve sborníku zahrnutými texty ovšem často působí spíše mechanicky. Na hlubší rovině si totiž autoři nenaslouchají.

Sborník *Etnografie. Improvizace v teorii a terénní praxi* představuje pozoruhodný pokus přispět do debaty o terénním výzkumu v české antropologii. Debata, která se do značné míry nevede, protože zde musím souhlasit s Tomášem Ryškou v tom, že jednotlivá pracoviště „významnou měrou ovlivňují styl, zájem a témata antropologie, kterou výzkumníci praktikují, a směr, kterým vedou studenty“ (str. 93). V českém prostředí do té míry, že každé pracoviště si dělá takřikajíc

vlastní antropologii a do diskuze s ostatními prakticky nevstupuje. Zatímco však některé texty představují zajímavé analýzy a vybízejí k potenciálně plodné diskusi, jiné zůstávají takřikajíc na půl cesty a v některých případech se dá hovořit přímo o promarněné příležitosti. Největší slabinou celého projektu je zřejmě právě to, že se jedná o studentské práce. Není totiž jasné, jakou funkci má daná publikace vlastně plnit. Má-li se jednat o pokus ukázat ostatním metodu (etnografií) jakožto „cestu, kterou jsme prošli“, pak je otázkou, je-li skutečně namístě k tomuto účelu používat texty badatelů, kteří se mnohdy sami teprve takřikajíc pokoušejí o první krůčky. V obdobně orientovaných zahraničních výstupech (např. Judith Okely: *Anthropological Practice. Fieldwork and the Ethnographic Method*. Berg, London – New York 2012) totiž bývá zvykem, že jak editor, tak autoři jednotlivých textů jsou zkušenými antropology, kteří mají na kontě nejen úspěšně realizované terénní výzkumy, ale také řadu publikačních „zářezů“. Většina příspěvateľů sborníku *Etnografie* však za sebou výraznější publikační stopu zatím nezanechala a v jistém smyslu se vlastně teprve „učí psát“ (etnografií). V tomto ohledu by sborník mohli „zachránit“ samotní editoři, kteří jsou pedagogy a (ve většině případů) o generaci staršími „tutory“ ostatních příspěvateľů. Tak tomu však není, příspěvek editorů se omezuje na úvodní stať, originální reflexe původních terénních výzkumů z jejich per zde chybí. Možná je to škoda.

Lenka J. Budilová

Irena Kašparová: *Politika romství – romská politika*

Sociologické nakladatelství (SLON), Praha 2014, 274 s.

Témata knihy jsou v posledních letech předmětem řady politických debat i sporů v běžném veřejném diskursu. Vědecké publikace, které shrnovaly dosavadní diskuse a přinášely i jejich nový teoretický rámec či nová vysvětlení a koncepty, však bohužel nejsou v českém prostředí příliš časté. Posledním výraznějším počinem byly již před téměř deseti lety polemiky okolo provokativních studií a článků antropologů Marka Jakoubka a Tomáše Hirta (*Romské osady v kulturologické perspektivě, Kulturologické etudy, Romové – Konec (ne)jednoho mýtu* ad.). Současný záměr nakladatele přinést etnopolitickou studii výhradně zaměřenou na toto téma by se tak mohl zdát jako mimořádně šťastný. Jako důležitý počín se u recenzované publikace dá hodnotit i to, že se tuto starou diskusi pokouší reflektovat a že přináší také teoretické rámce, které se dosud v České republice v souvislosti s tématem romství a romské politiky příliš nepoužívaly. Jde zde zejména o časté odkazy ke konceptům kulturního, politického a sociálního kapitálu u Pierra Bourdieua a jeho chápání vzniku identity jako diskursivní koláže i některé poukazy ke konceptům státu a způsobům jeho prožívání (A. Sharma) a státu a jeho proměně v governmentalitu (M. Foucault).

Poukázání na provázání státu s formováním historie, identit i kultury národů a etnik je pro zvolené téma nepochybně zásadní, stejně jako analýza toho, jakým způsobem dominantní diskursy modelují či ovlivňují podoby a způsoby, kterými se menšiny ve společnosti projevují. Autorka

v této snaze ale zřejmě nedošla dost daleko. Například pokus o „deetnizaci“ Romů označením jejich společenství v osadách na Slovensku i českých ghettech za „kulturu chudoby“ kritizuje z psychologicko-etických pozic s tím, že Hirt s Jakoubkem tímto označením vzali možnost sebeidentifikace těm, kteří se již jako Romové a držitelé romské kultury cítí. Nevšímá si ale nijak rozsáhlé kritiky prastarého původně Lewisova konceptu, který je odsuzován nejen proto, že neladil se skutečnými daty z terénu, ale především proto, že pomáhá přenášet vinu za neblahou situaci, v níž se některé menšiny či skupiny nacházejí, ze strukturálních nerovností, vykořisťování a diskriminace na údajné nedostatky v jejich vlastní kultuře či hodnotách. Otázkám strukturálních nerovností, vykořisťování či diskriminace Romů v Česku se však autorka v podstatě nevěnuje. Jedním z důvodů může být i to, že se ve skutečnosti nejedná o práci, která by zcela reflektovala poslední vývoj diskuse a publikace v této oblasti, ale jde o mírně upravenou verzi disertační práce, kterou autorka úspěšně obhájila již v roce 2008 v Brně.

Autorka je na řadě míst schopna efektivně polemizovat s esencialistickými či rasistickými koncepty národa či etnika a upozornit i na přežívající zbytky chápání (romské) kultury jako kultury spojené s krví či geny, jako kultury „dohánějící“ majoritní kulturu či chápající dávnou minulost Romů jako zlatý věk, které se i nadále vyskytují nejen v českém veřejném, ale bohužel i akademickém diskurzu. I když však autorka tyto přístupy v úvodních částech publikace (*Jak se tvoří Rom/ství*/) podrobuje kritice, v řadě dalších pasáží – zvláště zaměřených na předlistopadovou historii Romů, vlivům publikací,

kteří byly v kritizovaném pojetí napsány, spíše podléhá. K dalšímu vážnému pochybení dochází v častých snahách o paušalizaci či homogenizaci Romů a opomíjení jejich rozrůzněnosti v kulturní, historické, sociální, politické i dalších perspektivách.

V knize se Kašparová pokouší v různých částech zohlednit historii Romů v nejméně posledních osmdesáti letech, a to především v českých zemích a na Slovensku. K tomu však prakticky nepracuje z žádným archivním materiálem a kromě spíše zastaralé české sekundární literatury cituje jako věrohodný pramen popisu situace v romských osadách na Slovensku i vzpomínkově povídkovou knihu E. Lackové *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*. Ne, že by se v historickém bádání podobný pramen nedal využít, ale zasluhoval by, podobně jako mnohé další, které autorka neproblematicky využívá, historickou kritiku. Taková kritika by však vyžadovala nejen podrobnější studium archivů (včetně případně pořízených pramenů orální historie) a obeznámenost s novějšími pracemi (např. Huub van Baar: *The European Roma, Amsterdam 2011*), ale především schopnost zaujmout vědecký odstup a na analyzované prameny aplikovat zvolený jednotný teoretický rámec. Ke zmíněným pramenům by mohl patřit i vlastní terénní výzkum autorky, jehož výsledek je obsažen v druhé části knihy. Výzkum sestával z rozhovorů s devíti osobami, které označila za romské politiky. Podle poznámek k metodologii rozhovorů se jednalo spíše o výběr nahodilý a čtenář má v knize k dispozici čtyři typologie osobností, které autorka na základě rozhovorů vytvořila. Právě v nich se kromě prostého přejímání odvyprávěné rodinné historie nejčastěji setkáme s paušalizací, obvyklými

„romskými“ stereotypy, a jejich výsledkem je něco, co by se spíše než za typologizaci romských politiků dalo označit za psychologizaci rozhovorů s osobnostmi, které deklarují, nebo by z pohledu majority úspěšně mohly deklarovat, romský původ. Získaná data z rozhovorů pak navíc autorka nejen v první části publikace kriticky příliš nevyužívá, ale není možné je ani nijak ověřit či dále využít (kniha neobsahuje informace o jejich archivaci).

Jak je z uvedených kritických poznámek zřejmé, na akademický příspěvek, kterým by se česká debata o Romech vypořádala nejen s romantizujícími a esencialistickými koncepty, ale i s přežitým konceptem „kultury chudob“, si tedy zřejmě budeme ještě muset chvíli počkat.

Filip Pospíšil

Lenka J. Budilová:
Dědická praxe, sňatková strategie a pojmenování u bulharských Čechů v letech 1900–1950

Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2011, 242 s.

Brněnské nakladatelství CDK vydalo ve své etnologické ediční řadě již několik publikací věnovaných problematice Vojvodova, české „krajanské“ obce v Bulharsku. Kniha Lenky Jakoubkové Budilové má v této řadě specifickou pozici pro svůj jasně vyprofilovaný předmět zájmu a zřetelné ohnisko analýzy, kterým je – v nejširším smyslu slova – demografické chování vojvodovských Čechů a Slováků. Autorka se zde na základě terénních antropologických

metod, zejména rozhovorů jak s obyvateli Vojvodova, tak s reemigranty z Vojvodova žijícími dnes na jižní Moravě, zabývá otázkami dědické praxe, hospodářské činnosti, režimu sňatků, životního cyklu, struktury domu a pojmenovávání v tomto společenství v letech 1900 až 1950. Její práce využívá metod sociální a kulturní antropologie, které částečně propojuje s postupy historické demografie či historické antropologie rodiny. Kniha je velmi zdačně fundována teoreticky a zároveň je dobře metodicky a badatelsky založena; přináší však také zajímavá zjištění, která vybízejí k dalším otázkám.

Publikace poskytuje poměrně rozsáhlý materiál například k úvahám o tom, nakolik platí, či neplatí obecné teze o jihovýchodním typu utváření rodiny. Tendence k vytváření nukleárních rodin, existence služby u dívek či dcery dostávající při dělení půdy spojeném se sňatkem poloviční výměru půdy oproti synům, jsou například prvky narušující klasický obraz jihovýchodního utváření rodiny. Byť je velmi diskutabilní, jak autorka sama ukazuje, mluvit o nějakém jednotném a homogenně rozšířeném jihovýchodním modelu utváření rodiny, navíc v době, na niž autorka svá bádání orientuje, je nutno počítat s tím, že takový model, existoval-li vůbec v tradiční společnosti jihovýchodní Evropy, byl již dávno narušen modernizačními procesy, uvedená otázka by jistě zasloužila podrobnějšího rozpracování. Kupříkladu poloviční podíl pro dcery oproti synům je na jedné straně výrazně odlišný od raněnovověké srbské či chorvatské praxe (dcery nemají dědičných nároků a nepřinášejí ani sňatkem do rodiny ženicha půdu – alespoň dle literatury), na straně druhé velmi připomíná západočeský systém preference mužských

dědiců (srov. např. Vladimír Procházka: *Česká poddanská nemovitost v pozemkových knihách 16. a 17. století*, Praha 1963). To vše může mimo jiné směřovat k otázce, nakolik na jihovýchod přinášeli do té doby neznámé formy rodinného utváření právě kolonisté (původně němečtí, posléze třeba i čeští).

Domnívám se, že zjištění týkající se Vojvodova by bylo velmi lákavé zkusit využít ke komparativním studiím. Kupříkladu svébytný ráz vojvodovské české komunity, jejíž identita je prvotně náboženská a teprve druhotně etnická, by stálo za to srovnat s povahou pietisticko-luterských komunit z Württemberska, pro něž máme podobné historickoantropologické (Ulrike Gleixner: *Pietismus und Bürgertum. Eine historische Anthropologie der Frömmigkeit*, Göttingen 2005), popřípadě i historickodeiografické studie (Hans Medick: *Weben und Überleben in Laichingen 1650-1900. Lokalgeschichte als Allgemeine Geschichte*, Göttingen 1997). V obou německých případech jde sice o tematiku starší (studie sledují problematiku raného novověku s přesahem až do druhé poloviny 19. století), přece však jde o rozbor obdobných situací (pietisté tvořili minoritní náboženskou komunitu z hlediska celozemského, avšak v některých místech či vsích byli majoritou). Šlo by kupříkladu komparativně řešit otázku, nakolik je váha kladená na příbuzenství a nápadná sociálně-konfesionální endogamie dána primárně religijním pojetím skupinové sebeidentifikace. Právě tak by se ale dala srovnávacími postupy řešit také otázka, zda výrazná tendence k nadřazenosti mužů nad ženami může souviset se silnou vazbou hodnotových orientací na biblickou tradici (resp. její tradiční interpretace), nebo je v případě

Vojvodova spíše ozvukem silně patriarchální a patrilineární tendence v jihovýchodním typu utváření rodiny.

Další otázka, nad kterou se lze v souvislosti s knihou Lenky J. Budilové zamyslet, má spíše povahu metodologickou. Autorka pro svou analýzu využívá zejména data z terénních výzkumů a částečně analýzu písemných dokumentů. Informátorů využívá k tomu, aby zjistila, jak se samotní aktéři ke svému demografickému chování stavěli, jaký význam připisovali příbuzenství, manželství apod. Tento postup je z hlediska sociální a kulturní antropologie zcela legitimní, přece je však jiný než postupy historické antropologie či historické demografie. V této souvislosti se nabízí otázka srovnání právě zmíněných metodologií, resp. na nich založených výsledků. Lenka J. Budilová pracuje se vzorkem určité komunity, která sama sebe jako komunitu pojednává, prožívá určitou kolektivní identitu, přičemž určité praktiky (stran sňatku, organizace domu apod.) by byli informátoři z této komunity sami s to pojednat jako identitotvorné znaky. Historický demograf či historický antropolog rodiny (práce klasiků rázu Petera Lasletta, Michaela Mitterauera a mnoha dalších) pracují se vzorkem určité populace. Tuto populaci jim jako „objekt“ bádání nenabízejí aktéři sami svými výpověďmi o vlastní skupinové identitě, nýbrž většinou nějaký pramen evidenční povahy (státní, církevní či vrchnostenské provenience). Jak by asi vyznělo zamýšlení nad tím, jak velký rozdíl představuje, studují-li zvolené jevy v rámci – mnou nyní pracovně řečeno – „komunity“, či v rámci „populace“?

Pavla Horská

Helena Nosková: *Pražské ozvěny. Minulost a současnost Slováků v českých zemích*

Ústav pro soudobé dějiny AV ČR,
Praha 2014, 199 s.

Pod poetickým názvem *Pražské ozvěny* prezentuje Helena Nosková soubor kapitol o minulosti a současnosti Slováků v českých zemích. Soustřeďuje pozornost hlavně na problematiku vzniku, fungování a zaměření činnosti slovenských menšinových organizací v Praze, kde je – podobně jako i v případě jiných národnostních menšin – největší koncentrace spolkových aktivit. Nosková se věnuje tématu přítomnosti Slováků v českých zemích dlouhodobě a systematicky, z historického i etnologického hlediska. Opírá se o pramennou základnu z archivního i terénního výzkumu, kterou využívá ve své publikační činnosti. Souhrnnější výstup předstává již před více než deseti lety v práci *O původu Slováků v Čechách* (Triblbit, Praha 2001). V tomto případě svou práci obohatila o nové poznatky a teoretické rámce (např. navazuje i na společnou práci s Evou Tošovskou *Kapitoly o proměnách pohraničí se zřetelem na Králicko*, ÚSD AV ČR, Praha 2010) a výklad rozšířila o hodnocení současné situace slovenského spolkového života v Praze po rozdělení československé federace, kdy Slováci v postavení národnostní menšiny začali budovat vlastní menšinové organizační struktury.

Strukturovanost práce odpovídá úrovni zpracování materiálových zdrojů, které autorka shromáždila z výzkumů osídlování českého pohraničí po druhé světové válce. Publikaci člení do sedmi kapitol s rozsáhlejším úvodem, v němž podává

z historického hlediska souhrnný nástin přítomnosti Slováků v českých zemích. Uvádí tak první kapitolu, která pojednává o historii Slováků a jejich spolicích v Praze v širším historickém kontextu do konce druhé světové války. Jde však pouze o heslovitý přehled s poukázáním na osobnosti, které vystupovaly v pražském prostředí či obecně ve veřejném prostoru jako Slováci. Tematicky jsou uceleny kapitoly o přílivu Slováků do českých zemí po druhé světové válce. Na základě výzkumu archivních fondů (SNA Bratislava, NA Praha a další) ukazuje na etapy migrací Slováků do Česka od roku 1945 až do roku 1989. Zejména silnou migraci Slováků v poválečných letech hodnotí jako východisko pro současné postavení slovenské menšiny v České republice. Zdůrazňuje přitom různorodost slovenských migrantů, mezi nimiž byly zastoupeny skupiny přistěhovalců z příhraničních regionů zejména východního Slovenska, ale též Podkarpatské Rusi a reemigrantů z Maďarska, Rumunska, Bulharska a z území bývalé Jugoslávie.

Podobně, jak známe z řady doposud publikovaných studií Heleny Noskové, i v nynější publikaci věnuje speciální pozornost slovenským migrantům z Maďarska (3. kapitola) a z Rumunska (4. kapitola). Vývoj jejich usídlování sleduje v časové posloupnosti v kontextu politických opatření zaměřených na poválečné osídlování českých zemí po odsunu německého obyvatelstva. Opírá se o bohaté archivní zdroje, na které nejen odkazuje, ale otiskuje z nich rovněž vybrané dokumenty. V tomto případě autorka výklad o slovenských reemigrantech z rumunského Sedmihradska rozšířila zařazením kapitoly o lidových tradicích a jejich uchovávání po přesídlení v českém prostředí. Při zpracování tohoto

textu použila metodu orální historie i standardní etnografický popis jevů výročního obyčejového cyklu.

Důležitou součástí menšinového života je schopnost vytvářet vlastní formalizované organizační struktury. Těm také Nosková věnuje zvýšenou pozornost, zejména skladbě slovenských spolků v Praze. Jejich prezentace však působí poněkud nesystematicky. Rámec je nastíněn v první kapitole a pak se jimi zabývá v páté a v poslední, sedmé kapitole. Spolkovou činnost Slováků představuje v časovém horizontu: (1.) od konce 19. století do druhé světové války, (2.) v období 1946–89 a (3.) po roce 1990. Je škoda, že tyto tři roviny na sebe kontinuálně nenavazují. V knize jsou zařazeny, jak výše uvedeno, odděleně, ale byl-li to záměr autorky, důvody blíže neosvětluje. Výklad peripetií slovenského spolkového života po druhé světové válce a jeho vývoj po listopadu 1989 je proloženo zmíněnou kapitolou o lidových tradicích. V závěrečné kapitole „Slováci v Praze a slovenské spolky v letech 1990–2014“ osvětluje autorka dynamiku rozvoje početné skladby slovenských spolků v Praze. Tato bilance různorodé činnosti spolkových organizačních struktur v současnosti tvoří nově zpracovaný příspěvek, byť rozsahem nevelký, o aktivitách slovenské menšiny. Jejich hodnocení v souvislosti se zahájením činnosti Slovenského domu v Praze (2014), částí zástupců slovenských spolků vnímaného kontroverzně, je podána na konci knihy v závěrečném shrnutí.

Práce Heleny Noskové se obsahově částečně prolíná s publikací Magdaleny Rychlíkové *Slováci v Praze* (Etnologický ústav AV ČR, Praha 2011). Konceptně jde ale o odlišné práce. Recenzovaná kniha představuje soubor sedmi kapitol, studií

o přítomnosti Slováků v českých zemích. Přísluší tak ocenit přínos práce, vypovídající o dosavadních poznatcích studia tématu, které by mělo vést k souhrnnému monografickému zpracování postavení slovenské menšiny v České republice po roce 1993.

Andrej Sulitka

**Remus Gabriel Anghel:
*Romanians in Western
Europe. Migration, Status
Dilemmas, and Transnational
Connections***

Lexington Books, Plymouth 2013,
207 s.

Remus Gabriel Anghel je rumunský sociolog a antropolog specializující se na migrace, zejména transnacionální, a globalizaci. V roce 2009 úspěšně dokončil doktorské studium na Fakultě sociologie na Bielefeldské univerzitě a v současnosti působí na katedře politických věd Univerzity Babeş-Bolyai v rumunské Kluži a v Rumunském institutu pro výzkum národnostních minorit tamtéž. Anglicky psaná publikace je vlastně autorovou dizertační prací a v pořadí druhou Anghelovou monografií; již v roce 2008 vydal knihu s názvem *The Making of Worlds Society* a v roce 2009 pak společně s Istvánem Horváthem vydal rumunsky psanou publikaci *Sociologia migrației*. Anghel se věnuje migraci Rumunů, reemigraci rumunských Němců a nejnověji také migraci rumunských Chorvatů.

K migračním proudům z Rumunska přispěly dva hlavní faktory, prvním bylo zrušení restriktivních vizových opatření pro

vstup do zemí Evropské unie v roce 2002 a druhým bylo začlenění země do Evropské unie v roce 2007, díky čemuž získali Rumuni práva evropských občanů. Díky integraci s evropskými státy zaznamenala rumunská migrace největší rozkvet a v současnosti tvoří Rumuni největší procento migrantů ze všech členských států Evropské unie, které žije mimo území svého původního státu. Anghel se v letech 2004–07 věnoval reemigraci rumunských Němců z Temešváru do německého Norimberku a rumunské pracovní migraci z obce Borșa do italského Milána. V první části své knihy se zabývá reemigrací rumunských Němců a ve druhé části píše o rumunské pracovní migraci. U obou migračních proudů se věnuje třem výzkumným problémům: Jak imigrační politika ovlivňuje přijetí migrantů, jaké jim nabízí příležitosti a možnosti pro integraci? Jak je sociální status migranta ovlivněn sociálními sítěmi migrantů, jak se díky nim přizpůsobují místnímu trhu práce a jaké nové sociální vazby se utvářejí? Jak je sociální status migrantů ovlivněn transnacionálními vazbami a formami *in-betweenness* a jak migranti reflektují svůj socioekonomický status (s. 16–17)? Ačkoliv se Anghel věnoval i výzkumu v původních lokalitách, v Temešváru a v Borșe, a nezanedbatelnou část knihy věnuje i vzniku migračních tendencí na rumunském území, na výzkumných problémech je patrné zaměření na podmínky v přijímací zemi a na status již usídlených migrantů ve vztahu k jejich původní komunitě.

Anghel kriticky nahlíží na stávající „paradigma“ sociálních věd, které kategorizuje migranty na „vítěze a poražené“ pouze na základě podmínek v přijímací zemi. Uvádí, že rumunští migranti

v italském Miláně dostali od italského státu méně práv a příležitostí, ale díky úspěšné migraci získali prestiž v rámci své komunity v zemi původu, zatímco rumunští Němci měli v německém Norimberku jako reemigranti státní podporu, včetně vstupu na trh práce a vstupu do sociálního systému, ale svou prestiž v porovnání s postavením, jaké měli v Rumunsku, ztratili (s. 2). Vstup do vyspělé země, sociální, ekonomická i právní podpora ze strany státu a umožnění začlenění do společnosti tak nemusí být nutně „vítězstvím“ a (často nelegální) vstup do vyspělé země, nepříznivé životní podmínky a nedostatečné začlenění do společnosti nemusí být nutně „prohrou“. Anghel tak dává slovo samotným migrantům a jejich vnímání svého sociálního statusu. Analýzu staví především na vzájemné distinkci obou skupin. V Rumunsku měli být Němci obdivovanými potomky úspěšných německých přistěhovalců (díky importu vyspělého hospodářství a kultury), zatímco Rumuni měli mít v porovnání s německými kolonisty nižší prestiž. Tato skutečnost je dána historickými podmínkami, ale na jedné straně se pak dozvídáme, že „v 50. letech 20. století byl sociální status etnických Němců drasticky omezen, ztratili nemovitosti, začlenili se do statusu dělnické třídy ..., odešli do měst, anebo se stali pracovníky zemědělských družstev“ (s. 32), a na druhé straně pak o „dobrém životě [v Borșe] během Ceaușescovy éry. Nedostatek jídla nebyl tak rozsáhlý jako v jiných částech země. Platy byly vyšší, o třicet procent více než ve zbytku Rumunska. Bylo to podobné jako v jiných hornických regionech, kde měli pracovníci dobré platy. Lidé dostávali dobré peníze, dokud hornictví pokračovalo“ (respondent

Dumitru, s. 98–99, upraveno z hovorové formy jazyka).

Už před migrací z rumunského území se postavení obou skupin částečně proměnilo. V případě rumunských Němců došlo pod vlivem komunistického režimu ke snížení vysokého meziválečného statusu a v případě Rumunů z obce Borșa došlo naopak k růstu sociálního postavení vlivem lokální industrializace, ačkoliv s postsocialistickou restrukturalizací rumunského průmyslu došlo ke ztrátě pracovních míst. Sociální postavení obou skupin tak bylo již před migrací značně změněné a neodpovídalo původní distinkci úspěšných německých přistěhovalců a hůře postavených Rumunů. Němci z Temešváru migrovali po období dlouhotrvajícího úpadku, zatímco Rumuni z obce Borșa sice migrovali v období ekonomických potíží, těm však předcházela dlouhá éra neobvyklé prosperity. Více než padesát let trvající úpadek sociálního postavení bude mít na uvažování jedince silnější dopad než náhlý ekonomický propad spojený s předcházejícím obdobím ekonomického růstu, kdy je prosperita stále v živé paměti. Problémem tedy zůstává artikulace statusu samotných migrantů pouze v novém prostředí migrace a nedostatečný důraz na jejich interpretaci statusu v premigračním období. Tím se problematizuje i samotná dichotomizace premigračního a postmigračního sociálního postavení aktérů, obzvláště pokud autor zmiňuje sociální interakci generovanou ve specifických kontextech jako primární záměr knihy (s. 177).

Přesto je Anghelova kniha jedinečná rozsáhlým empirickým materiálem, důrazem na dlouhodobý výzkum i na snahu zachytit proměnu sociálního statusu u migrantů díky transnacionálním vztahům.

Anghel svým důrazem na popis individuálních příběhů migrantů dodává knize na čtivosti a zejména u rumunských migrantů v Itálii je zajímavé sledovat jejich dramatické životní osudy. Mnoho publikací věnujících se transnacionální migraci klade důraz na badatelskou perspektivu a Anghelova publikace je tak mimořádným počinem nejen díky snaze zachytit perspektivu aktérů a snaze popsat migraci z Rumunska do Německa a do Itálie, ale především díky snaze rekonceptualizovat dosavadní teorie migrace. Knihu tak lze i přes uvedený nedostatek jen doporučit.

Luděk Jirka

Jan Jandourek: *Průvodce šílené socioložky po vlastním osudu*

Portál, Praha 2014, 190 s.

Nestor české sociologie Ivo Možný má zajisté pravdu, tvrdí-li, že jeho obor „je právě v depresi, její meritorní výsledky jsou nevalné a zájem o ni klesá.“ Není to ovšem jen český případ, americký sociolog Peter L. Berger se proto vyjadřuje ještě ostřeji: sociologie už splnila své poslání a v současné podobě jí nezbývá nic jiného než zánik. Nehledě k dalším důvodům je ale porozumění fungování společnosti, namnoze skrytému, natolik lákavé, že nějaká forma sociologie určitě zůstane – stejně jako byla vlastně vždycky. Sám Berger k ní ostatně dodnes láká svým nepřekonatelným *Pozváním do sociologie*, jehož česká verze vyšla ve třech různých překladech/úpravách už čtyřikrát (naposledy v roce 2007). Upozorňuje však, že je jen pro „vyvolené“ – pro ty, kteří si s vláčky hrají

„jinak“ – a její „demokratizace“ by byla namnoze škodlivá samotným uživatelům.

Myslím, že publicista a dřívější vysokoškolský učitel sociologie (kromě mnoha jiného) Jan Jandourek přinejmenším dva výše uvedené aspekty jednoznačně podcenil. Po Bergerově *Pozvání* už zřejmě nejde napsat žádný „alternativní“ úvod do sociologie, který by se mu mohl přiblížit, natož vyrovnat, a současně je otázka, proč jej vlastně publikovat. „Demokratizace“ sociologického vědění nemůže přinést víc než další kroky k inferioritě a obsahovému zániku kdysi tak ambiciózní disciplíny: sociologii pokleslou na (dez-)interpretace populárních anket a kavárenské debaty o sociálních problémech by pak mohl provozovat vskutku každý. Hůře ještě, že Jandourek si zjevně nedal velkou práci ani s obsahem ani s „alternativním“ stylovým provedením svého „bedekru“.

Když psali G. B. Shaw a Pavel Tigrid, fungovaly genderové stereotypy i kognitivní hierarchie, jimž jsme si (nepříliš případně) navykli říkat tradiční, takže osvětová přednáška postaršího muže vůči mladé, poznáníchtivé krásce, převedená do „didaktické prózy“, ještě nikoho neurážela. Nahradit „inteligentní ženu“ „šilenou socioložkou“ je však kýč a vydávat to za popularizaci sociologie přinejlepším nepředloženo. Zvláště proto, že Jandourek vlastně (téměř) žádnou sociologii ve svém díle nevykládá. „Vidět pod povrch problémů a pochopit, že některé věci nemá člověk sám v rukou, ale že existují nějaké zákony a pravidelnosti, které jsou nad ním“ (s. 188), je sice pěkné a snad i lákavé, sociologie to však být může i nemusí. Dnešnímu sociologovi by ostatně nemělo připadat nepatřičné, vydají-li se na prázdninový pobyt dva páry a jedna „single“ (s. 5) – jaká

jiná věda než právě sociologie by si měla všimnout zásadních změn, respektive pluralizace v uspořádání partnerských vztahů a didakticky jich využít namísto kontinuity „tradičních“ modelů rodiny a učitelského působení?! „Moudrý stařec“ by nadto měl být skutečně moudrý, nejen rychle hledající ve Wikipedii (srov. výčet osob narozených v roce 1946 na s. 85, kde ještě k tomu jeden zpěvák „vypadl“).

V recenzované knize je však interpretace „otců zakladatelů“ (Comta, Marxe, Durkheima, Webera a Simmela) dost povrchní, i v rámci zvoleného žánru, a většinu dalšího textu pak už tvoří spíše sociální psychologie, zejména vývojová, s občasnými zájezdy do autorovi blízké oblasti teologie a náboženství. Ani kontext vývoje sociologie přitom není bezproblémový. Jistě lze napsat, že Karel Marx se za sociologa sám nepovažoval a sociologii dokonce příkře odmítal (s. 29), bylo by ale nezbytné dodat, proč tomu tak bylo a proč je naopak už dlouho považován za jednu ze zakladatelských postav oboru. O francouzské sociologii bych v žádném případě netvrdil, že se vyvíjela „uhlazeně a jednotně“ (s. 29; neplatilo to ani v období dominance durkheimovy školy), že recepce Maxe Webera ve Spojených státech na konci třicátých let nevrcholila (s. 61), nýbrž díky Talcottu Parsonsovi teprve začínala, že několikagenerační chicagskou školu určitě nelze ztotožnit se symbolickým interakcionismem (s. 64). Podobně není tak jednoduché říci, že většina současných českých náboženských konvertitů budou buď katolíci, nebo letniční protestanti (s. 158), nebo uvést mizivou důvěru v církve bez hlubšího vysvětlení (s. 163) – a připomínky, že zásadně klesá důvěra i členství v jakýchkoli sociálních organizacích.

Obávám-li se, že Jandourkova *Průvodce šílené socioložky po vlastním osudu* nebude číst nikdo jiný než studenti sociologie, jejichž většině bude ovšem k pramalému užítku – ať už proto, že jsou někde dál, nebo proto, že si s těmi vláčky hrají „normálně“ –, je to vlastně dobře. Škoda jen času, jež autor nezpochybnitelných argumentačních i publicistických kvalit mohl namísto psaní této knihy vynaložit na něco užitečnějšího.

Zdeněk R. Nešpor

Redakce:

Etnologický ústav AV ČR, v.v.i.
Redakce ČL
Na Florenci 3
110 00 Praha 1
tel.: +420 222828602
fax: + 420 222828511
e-mail: jiri.woitsch@post.cz

Informace o předplatném a objednávky:

Elektronicky: www.periodik.cz,
postabo.prstc@cpost.cz

Telefonicky: bezplatná infolinka
České pošty: +420 800 300
302.

Písemně: Česká pošta s.p.,
oddělení periodického tisku,
Olšanská 38/9, 225 99 Praha 3.

**Český
lid**

ETNOLOGICKÝ
ETHNOLOGICAL JOURNAL

ČASOPIS

STATI / ARTICLES

Anna Engelking
**The myth of the Tower of Babel and its consequences:
The indigenous grammars of the mixed world.
A contribution to the anthropology of borderlands
(based on research in Belarusian-Lithuanian borderlands)**

Anna Zielińska
**From the dialect map to the concept of borderland speech.
Remarks on research carried out in Polish-German
borderlands**

Jadwiga Zienukowa
**The Kashubian language – a minority language
spoken in borderlands as it was and as it is today**

Grażyna Szwał-Gylybowa
**The *yanurluk* of the sons of Hagar
and the Sultan's velvet coat.
Borderlands between civilization:
the Bulgarian perspective**

Michael Murad – Miroslav Mareš
Kurdská komunita v České republice

ZPRÁVY / NEWS
LITERATURA / REVIEWS

1
ROČNÍK 102/2015

ČESKÝ LID : ETNOLOGICKÝ ČASOPIS

je jediný střeoevropský časopis pro etnologii a příbuzné obory
jehož plné texty (od roku 1892) jsou dostupné na portálu JSTOR.

Částečně monotematické číslo 1/2015 je věnováno antropologickému a lingvistickému studiu hranic.

Informace o časopisu, složení redakční rady, pokyny pro autory a on-line aplikace
pro zasílání rukopisů jsou dostupné na <http://ceskylid.avcr.cz>

Časopis vychází 4x ročně, cena jednoho čísla je 75,- Kč, celoroční předplatné činí
280,- Kč.